

Міністерство освіти і науки України

КОЛЕКТИВНЕ ЗВЕРНЕННЯ

Україна задекларувала прагнення стати членом Європейського Союзу, а отже — розділяти європейські цінності, серед яких провідне місце посідають інклюзивність та рівність. Щоб побудувати сильну та відкриту європейську державу, ми повинні забезпечити рівні можливості для всіх членів суспільства - як для тих, хто тільки прибуває, так і для тих, хто вже тут живе. Вже зараз Україна надала захист тим, хто втік сюди в пошуках безпеки і вони також потребують підтримки для адаптації. Інтеграція та соціальна включеність мають стати ключовими не лише для іноземців, які прибувають до України, а й для місцевих громад, адже саме вони забезпечують суспільну стійкість, соціальну згуртованість і економічний розвиток.

Інтеграція не повинна залишатися лише особистою проблемою іноземців — вона має стати пріоритетом і для держави. Наразі ж в Україні така політика практично відсутня: немає цілісного підходу, інституційної спроможності та системної державної підтримки інтеграційних процесів.

Окрему важливу роль у процесі інтеграції відіграє вивчення української мови. В умовах глобалізації та очікуваного зростання кількості трудових мігрантів, які проживатимуть, навчатимуться чи працюватимуть в Україні, держава має забезпечити доступ до ефективної мовної адаптації. Це не лише сприятиме успішному включенню мігрантів у суспільне життя, а й підсилить культурну та економічну стійкість країни. Організоване та послідовне викладання української мови як іноземної — ключ до того, аби люди могли навчатися, отримувати інформацію, спілкуватися та реалізовувати свої права в українському суспільстві.

Аналіз українського законодавства

Основними нормативно-правовими актами у сфері мовної політики є Конституція України, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Закон України «Про освіту» та інші. Проте названі нормативно-правові акти не містять конкретних положень, які б зобов'язували державу забезпечувати безкоштовне навчання української мови для іноземців.

Стаття 10 Конституції України встановлює, що державною мовою є українська, проте питання мовної адаптації іноземців потребує окремого нормативного врегулювання на законодавчому рівні. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає обов'язкове використання мови в державних установах та публічних сферах, але не передбачає механізмів для навчання української мови іноземців. Аналогічно, Закон України «Про освіту» лише створює умови для навчання в державних закладах, однак

мовна підготовка іноземців проводиться зазвичай на комерційній основі, що обмежує доступ до неї для багатьох осіб.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та Закон України «Про імміграцію» є основними нормативно-правовими актами, які регулюють правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні, визначаючи умови їх в'їзду, перебування, проживання, працевлаштування та імміграції, а також порядок отримання дозволу на імміграцію та врегулювання їх прав і обов'язків на території держави. Втім, зазначені нормативно-правові акти не містять чітких положень, які б зобов'язували державу забезпечувати навчання української мови для іноземців.

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановлює правові засади визнання особи біженцем або потребуючою додаткового/тимчасового захисту, регулює процедури подання та розгляду відповідних заяв, визначає повноваження державних органів (зокрема Державної міграційної служби), а також права й обов'язки заявників і осіб, яким надано захист. Шукачі захисту та біженці є вразливою категорією осіб через втрату дому, майже повну відсутність фінансових і соціальних ресурсів, а також через травматичні переживання втечі від насильства чи переслідувань. Вони часто не мають належного житла, доступу до медичної допомоги й освіти, а незахищений правовий статус шукачів захисту ще більше ускладнює їхні спроби знайти роботу та інтегруватися в нове суспільство.

Окрім того, закони, що регулюють правовий статус іноземців та порядок їх імміграції, не включають вимог щодо володіння державною мовою або стимулів для її вивчення. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у розробці та впровадженні комплексної державної політики, яка б включала внесення змін до чинного законодавства, спрямованих на забезпечення навчання української мови для іноземців, що дозволить покращити їх соціальну адаптацію та сприятиме більш ефективному залученню до життя суспільства.

Міжнародний досвід

Багато країн Європейського Союзу вже давно усвідомили ключову роль мовної інтеграції для успішного включення мігрантів у суспільство. Вони впровадили державні програми безкоштовного навчання національної мови, що охоплюють як базові, так і професійні мовні курси, адаптовані до потреб різних груп. Так, у Німеччині, Федеральне агентство з міграції та біженців (BAMF) фінансує інтеграційні курси, які передбачають вивчення німецької мови до рівня B1. Для біженців такі курси є безкоштовними. Також доступні професійні мовні курси, що допомагають досягти рівнів B2, C1 і C2, полегшуючи доступ до ринку праці.¹

У Франції безкоштовні мовні курси для мігрантів пропонує Французьке бюро імміграції та інтеграції (OFII). Програма включає до 600 годин навчання, після чого учасники складають іспит з французької мови — необхідний етап для подальшої інтеграції та працевлаштування.² Швеція, у свою чергу, впровадила державну програму SFI (Swedish for Immigrants), яка забезпечує безкоштовне вивчення мови для всіх новоприбулих, незалежно від їхнього статусу. Курси організовуються муніципалітетами й доступні у різних форматах: денні, вечірні та дистанційні.³

¹<https://www.bamf.de/EN/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Integrationskurse/InhaltAblauf/inhaltablaufnode.html>

² <https://www.ofii.fr/en/procedure/accueil-integration/>

³ <https://goteborg.se/wps/portal/start/forskola-och-utbildning/vuxenutbildning/det-har-ar-komvux/svenska-for-invandrar-esfi/swedish-for-immigrants-sfi/this-is-swedish-for-immigrants-sfi?uri=gbglnk%3A2024131104348659>

У Бельгії інтеграційна програма також передбачає обов'язкове вивчення мови. Наприклад, у Фландрії для всіх новоприбулих протягом перших п'яти років діє курс громадянської інтеграції (inburgering), що включає вивчення нідерландської мови до рівня A2–B1, а також знайомство з місцевою культурою, громадянськими цінностями та особливостями ринку праці. Курси організовують муніципалітети та регіональні центри підтримки, вони фінансуються державою або надаються з істотними пільгами — компенсацією витрат на навчання, безкоштовним доглядом за дітьми учасників та підтримкою у працевлаштуванні. Такий комплексний підхід спрямований на те, щоб новоприбулі могли якнайшвидше заговорити мовою приймаючої спільноти та повноцінно включитися в життя Фландрії.⁴

Європейський досвід чітко демонструє: першочерговим етапом інтеграції є доступні, безкоштовні мовні курси, які охоплюють різні рівні володіння (від базового до професійного), доповнені програмами громадянської орієнтації та підтримкою родин (догляд за дітьми, працевлаштування). Державне фінансування через міністерства або муніципалітети, сертифікація результатів навчання та міжсекторальна координація — ключові елементи цих програм у Німеччині, Франції, Швеції та Бельгії.

Перенесення цих практик в український контекст може значно підвищити швидкість мовної адаптації, сприяти соціальній згуртованості та економічному залученню іноземців і осіб без громадянства в нашому суспільстві.

Важливість запровадження безкоштовних стандартизованих курсів з вивчення української мови для іноземців

Запровадження безкоштовних національних курсів з вивчення української мови для іноземців є важливим кроком для зміцнення позицій державної мови, сприяння інтеграції мігрантів та покращення міжнародного іміджу України. В умовах глобалізації та зростання кількості іноземців, які проживають, навчаються або працюють в Україні, держава має створювати умови для їхньої мовної адаптації, що, своєю чергою, сприятиме економічному, соціальному та культурному розвитку країни.

Насамперед, такі курси допоможуть іноземцям ефективно адаптуватися до українського суспільства. Володіння державною мовою є одним із факторів успішної інтеграції мігрантів, адже воно дозволяє їм краще орієнтуватися в правовій та адміністративній системах, знайти роботу, отримувати освітні послуги та спілкуватися з приймаючим суспільством. Відсутність знання мови часто стає бар'єром для соціалізації та обмежує можливості іноземців у різних сферах життя.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило найбільшу міграційну кризу в історії України, призвело до найбільшого притоку втікачів від війни до Європи з часів Другої світової війни, а також до значних людських втрат. Згідно з даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), в Європі нараховується майже 8 млн українців, які покинули країну, починаючи з 24 лютого 2022 року. Переважна більшість — це люди працездатного віку із вищою освітою. Україна вже почала розробляти план для повоєнного відновлення. Стосовно питань міграції Україна має два паралельні аспекти — повернення українських мігрантів і залучення трудового населення з

⁴ <https://www.integratie-inburgering.be/nl/wat-kunnen-we-voor-jou-doen/inburgeringstraject-en-cursus-maatschappelijk-e-orientatie/inburgeringstraject>

інших країн.⁵ Тому українські роботодавці будуть зацікавлені у фахівцях, які можуть спілкуватися українською мовою.

З освітнього погляду, мовна підтримка дітей у закладах дошкільної та шкільної освіти допоможе їм у подальшому адаптуватися до навчального процесу в українських закладах освіти. Незважаючи на те, що багато навчальних закладів пропонують підготовчі курси української мови, вони зазвичай є платними, що ускладнює доступ до освіти для малозабезпечених студентів.

З точки зору державної політики, запровадження безкоштовних мовних курсів відповідає європейським стандартам інтеграції мігрантів. Багато країн ЄС, зокрема Німеччина, Франція та Польща, вже мають подібні програми, що сприяють швидкій соціальній адаптації іноземців. Україна, як країна, що прагне до європейської інтеграції, має запроваджувати подібні ініціативи, щоб відповідати міжнародним стандартам.

Необхідність використання ресурсів закладів освіти для запровадження стандартизованих курсів української мови для іноземців

Одним із способів м'якої інтеграції є повсякденна взаємодія із приймаючою спільнотою: сім'ї з дітьми швидше входять у життя громади через дітей. Щоденні контакти на дитячих майданчиках і в навчальних закладах сприяють знайомству з місцевими звичаями, практиці мови та встановленню міжкультурних зв'язків. Однак це вимагає лише бажання самих батьків і не забезпечує системної підтримки.

Тому освіта — від дошкільної до вищої, післядипломної та неформальної — має стати основою рівного доступу іноземців і осіб без громадянства до української мови та культури. Наразі в Україні відсутні адаптовані мовні модулі в дитячих садках, чітко структуровані програми української як іноземної в школах, а також клуби розмовної практики й курси громадянської орієнтації. Водночас майже не проводяться тренінги для вчителів з інклюзивних методик, подолання сегрегації та розвитку критичного мислення. Запровадження цих компонентів — ігрових модулів із раннього віку, централізованих мовних курсів і постійного професійного розвитку педагогів — дозволить створити справжні центри інтеграції й забезпечити повноцінну мовну та соціальну адаптацію. Ці заходи також відповідають «Плану дій щодо інтеграції та інклюзії на 2021–2027 роки» Європейського Союзу.⁶

Проте не всі іноземці, які прибувають до України, мають дітей. З метою підтримки мовної інтеграції всіх іноземців та осіб без громадянства в українське суспільство вкрай необхідне створення доступної та ефективної системи безкоштовних курсів української мови. Такі курси мають бути стандартизованими, охоплювати різні рівні володіння мовою та супроводжуватись спеціалізованими навчальними матеріалами, розробленими з урахуванням потреб дорослих та дітей. Доцільним є проведення оцінки наявних ресурсів, а також залучення громадських організацій і фахівців освітньої сфери до формування змісту курсів. Важливо також забезпечити підготовку викладачів, які працюватимуть з іноземними слухачами, та розглянути можливість запровадження сертифікації після проходження навчання. Такі заходи сприятимуть не лише ефективному опануванню мови, а й більшій участі іноземців у суспільному житті України.

⁵ Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення, БФ «Право на захист», URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/0a0603868eedd18b6e233f03ba508a998fe7fa3c_original.pdf

⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0758>

Саме тому організація курсів української мови на базі закладів освіти є доцільним рішенням, адже ці установи вже мають необхідну інфраструктуру, професійний педагогічний персонал і досвід роботи з освітніми програмами. Освітнє середовище сприяє не лише формальному навчанню, а й неформальній інтеграції через взаємодію між учнями. Організація мовних курсів у закладах освіти полегшить логістику для учасників і дозволить ефективно використовувати наявні ресурси держави. Крім того, це дасть можливість створити безпечний і доступний простір для вивчення мови, де слухачі з різних країн можуть не лише здобувати знання, а й будувати міжкультурні зв'язки. Такий підхід також сприятиме тісній співпраці між освітніми установами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, що важливо для формування сталої та інклюзивної інтеграційної політики.

З метою пошуку шляхів вирішення вищезазначеної проблеми,

ПРОСИМО:

1. Надати інформацію про наявні або раніше реалізовані можливості для вивчення української мови іноземцями, включаючи біженців та шукачів захисту, на базі закладів освіти (систематичні або поодинокі, платні або безоплатні тощо), із зазначенням категорій іноземців, на яких орієнтовані відповідні програми; умов участі (платність або безоплатність), джерел фінансування та кадрового забезпечення;
2. Надати інформацію щодо чинних нормативно-правових актів, що регулюють організацію мовних курсів для іноземців, включаючи біженців та шукачів захисту, якщо такі існують, а також про будь-які напрацювання, ініціативи та проекти, спрямовані на вдосконалення процесу мовної адаптації іноземців в Україні;
3. Надати інформацію щодо інституційної спроможності закладів освіти в Україні для потенційної організації безкоштовних загальнонаціональних стандартизованих курсів української мови для іноземців, включаючи біженців та шукачів захисту, зокрема стосовно наявності фінансування, відповідних приміщень, навчальних матеріалів і можливості забезпечення кваліфікованими викладачами;
4. Надати інформацію щодо можливості проведення робочої зустрічі із представниками Міністерства освіти і науки України з метою обговорення залучення Міністерства освіти і науки України до підготовки комплексної інтеграційної програми для іноземців, включаючи біженців та шукачів захисту, та можливостей подальшої співпраці у цьому напрямку.

ПІДПИСАНТИ:

- **Благодійний фонд «Право на захист»**
- **Громадська організація «Десяте квітня»**
- **«Free Belarus Center»**
- **Жіночий відділ «Ісламського Культурного Центру «Аль Масар»**
- **Громадська організація «Фонд «Дружба»**
- **Громадська організація «Ліга Мусульманок України»**
- **Громадська організація «Іхсан-Щирість»**
- **Голова Українського центру діалогу та комунікацій**
- **Спільнота азербайджанських біженців**